

Hærvejen – Danmarks store pilgrimsrute

v/ Elisabeth Lidell

Vejens historie

Danmarks ældste eksisterende vej er en gamle jyske hovedvej fra Viborg til Dannevirke. Soldater, købmænd, landstrygere, pilgrimme, røvere, stuedrivere og tiggere har benyttet denne hovedfærdselsåre. I daglig tale siger vi Hærvejen – som om der kun er én vej. Men Hærvejen bestod af mange veje, der gik gennem det centrale Jylland fra nord til syd. Når en vej efterhånden blev opkørt, valgte man en anden, og derved opstod der mange veje, der alle kaldes Hærvejen. Desuden blev okser og stude for det meste drevet ad andre veje end vogne og gående færdsel, hvorfor den nord for Kongeåen blev kaldt Studevejen. Mange af vejsporene samledes, hvor der var vadesteder og broer, f.eks. Immervad Bro og Poulsbro, hvor man kunne komme tørskoet over vandløbene. I Sønderjylland kaldes Hærvejen Kongevejen og Oksevejen og fortsætter sydpå mod Slesvig og videre ned gennem Europas vejnet.

Før bilernes og jernbanernes tid var Hærvejen Jyllands hovedvej. De tre trafikmidler, der var i anvendelse på Hærvejens storhedstid: at age med hestevogn, at ride eller nøjes med 'apostlenes heste'. I en gammel bog (Mosumgaard) kan man læse denne malende beskrivelse: *"Ved fantasiens hjælp kan man se de store flokke kvæg blive drevet af sted sydpå og høre de tunge, slæbende trin af disse oksedrifter. Man vil høre tramp af rappe heste, redet af fine damer og herrer på vej til en eller anden herregård – og se der er en flok jævne bønder, som viger ud til siden for ikke at blive redet over ende, de bloter ærbødigt hovederne, mens de skotter op for at få et glimt af den flyvende herlighed. Måske svider det i næsen af en voldsom hedebrand – eller vi må dække ansigtet godt til med tørklædet, fordi en rasende sandstorm pisker imod os."*

Når man skulle rejse over land, var det bedst at undgå at skulle krydse større vandløb, der starter ved den jyske højderyg og løber enten mod øst eller vest. Højderyggen fungerer således som et skel mellem de øst- og vestvendte vandløb. Spor efter færdsel på Hærvejen kan føres tilbage til år 1000 og i en uafbrudt periode op til 1800 tallet. I Sønderjylland kaldes vejen også for Oksevejen og i det Midtjydske område benævnes vejen også for Studevejen, Viborgvejen eller simpelthen Den Store Vej. Runesten langs Hærvejen ved Hedeby, Øster Løgum, Hovslund, Læborg, Randbøl Hede og Jelling er spor fra vikingetiden.

Hærvejen bestod af mange parallelle veje, der gik gennem det centrale Jylland. Mange af vejsporene samledes dog, hvor der var vadesteder og broer. Hærvejen har haft sidegrene mod vest til Ribe og mod øst til Kolding og Haderslev. Runestenene i Viborg samledes flere spor med forbindelse til Nordjylland.

Religiøs anvendelse

I middelalderen voksede pilgrimsbevægelsen sig stærkere og stærkere i form af bodsvandringer for at få syndernes forladelse. I en periode deltog store dele af Europas voksne befolkning i valfarter og vandring. Danske, norske og islandske pilgrimme valfartede ned gennem Jylland til de store pilgrims mål: Jesu grav i Det hellige Land, apostlen Peters grav i Rom og Sankt Jacobs grav i Spanien (Santiago de Compostela). Sådan forbandt Hærvejen Danmark med resten af den store verden. Der er fundet spor efter pilgrimme langs Hærvejen, bl.a. de karakteristiske ibskaller - kammuslinger, der kendetegner pilgrimmene, der valfartede til Santiago de Compostela. Der findes også portrætter af pilgrimme på gravstene, kalkmalerier og enkelte skulpturer af Sankt Jacob i

pilgrimsskikkelse, der vidner om en omfattende pilgrimsrejseaktivitet i middelalderen, som fandt sted på bl.a. Hærvejen.

Flere valfartsmål langs Hærvejen har tiltrukket pilgrimme, der søgte bod for synder og lindring for sygdomme. Men Hærvejen var også fjernvandrerute for vandringerne til de hellige steder i Sydeuropa. Mange gravsten og billeder fra middelalderen viser den karakteristiske muslingeskal som vidnesbyrd om, at den afbildede har været ved Sct. Jacobs Grav i Santiago de Compostela.

Abbeden Nicolaus fra Island lavede omkring 1150 en vejviser, der beskriver rejsen fra Island til Sct. Jacobs grav i Santiago i Galicien. Rejsen går til Norge og derfra til Ålborg. Herfra går turen på 2 dages rejse til Viborg og derpå 7 dage til Hedeby/Slesvig og videre mod syd. (Beskrevet af Kr. Kaalund i 1913). Hærvejen har således været benyttet af pilgrimme fra hele Norden på rejsen til de hellige steder i Santiago, Rom og Jerusalem.

Undervejs overnattede de vejfarende i kroer og på gæstgivergårde, hvor man kunne restituere sig med mad, drikke og hvile. Ved reformationen ophørte den nordiske pilgrimsang, og i midten af 1800-tallet var det slut med studehandelen.

Vigtige mindesmærker, kirker osv. langs ruten

Hærvejen passerer ca. 26 sogne fra Viborg til den tyske grænse. Flere af sognekirkerne er i dag åbne i dagtimerne, og ved udvikling af Hærvejen som pilgrimsrute arbejdes på et samarbejde med kirkerne med det formål at åbne kirkerne for vandrere, cyklister og ryttere samt afholde andagter for de vejfarende.

Viborg betyder "det hellige bjerg", og det er ikke uden grund. Byen ligger nemlig på den jyske højderyg hævet over det omgivende flade landskab. I middelalderen var det Jyllands hovedby med landsting, kongehyldninger og bispesæde fra 1060. I den prægtige Domkirke kan man bruge lang tid på at se Joakim Skovgaards fresco-malerier over Bibelshistorien www.viborgdomsogn.dk På vej ud af byen bør man også kigge indenom den katolske kirke, Sankt Kjelds Kirke www.katolsk.dk samt Søndermarkskirken, som er moderne vejkirke, åben for de vejfarede. Her kan man glæde sig over døbefonten i form af en kæmpestor muslingeskal – samt beundre Hærvejstæppet, et 10 meter langt billedtæppe, syet af 10 frivillige www.soendermarkskirken.dk Syd for Viborg ligger Hald Hovedgård, som huser danske forfattere, en naturudstilling samt Hærvejsherberg. Efter at have gået langs Hald Sø og de smukke Dollerup Bakker kommer man til en lille kullet kirke, Dollerup Kirke.

Efter at have vandret gennem store plantager, bl.a. Grathe Hede kommer man til Kragelund, hvor den gamle romanske kirke har åbent for de vejfarende i alle døgnets timer! En fantastisk gestus af menighedsrådet! www.kragelundkirke.dk I tilknytning hertil ligger sognets ældste bygning, den gamle præstegård, som er indrettet til Hærvejsherberg. Videre går turen langs den genetablerede Bølling Sø og sydover gennem skov og hede til Vrads Kirke fra ca. år 1200 www.vradskirke.dk Overfor kirken ligger Vrads Købmandshandel www.vrads.dk/butik - hvor man kan nyde en kop kaffe fra 'Madam Blå' og føle sig hensat til 50erne med vareudbuddet. Senere passerer man det store vandskel med Gudenåens og Skjern Ås udspring. Den højt beliggende Øster Nykirke er bygget som valfartskirke i 1150-1200 www.oesternykirke.dk ved helligkilden Sct. Peders Kilde, som blev søgt til helbredelse for syge. Ved kilden er der fundet Potteskår sandsynligvis fra ofringer. Fra Kollemorten går det videre langs flade marker til Jelling med runestenene – "Danmarks Dåbsattest" og gravhøjene over Gorm og Thyra. Her ligger den smukke Jelling Kirke

www.jellingkirke.dk med en glasmosaik i koret, der afspejler 'lyset fra det høje'. På den anden side af gaden kan det flotte informationscenter Kongernes Jelling www.kongernesjelling.dk beses.

Efter således at være nået midtvejs ad den 1000-årige rute går turen videre gennem den smukke Vejle Ådal med Ravningbroens svære egestolper, som er resterne fra Harald Blåtands vikingebro fra omkring år 980. Herefter kan man foretage indkøb i Bindeballe gamle købmandsgård www.bindeballekoebmandsgaard.dk – som er et enestående stykke dansk kulturhistorie. Over Randbøl Hede fortsætter vejen forbi gravhøje og runesten gennem Bække, Vejen og Askov, hvor der også er kirker at besøge. I Skibelund Krat kan man se mindsten over personer, der kæmpede for Sønderjylland, som Danmark mistede under krigen i 1864. Siden da har stedet dannet ramme om grundlovsmøder. Herfra fortsætter vejstrækningen gennem Vojens til Frihedsbroen over Kongeåen, som er den gamle grænse. Gennem Stursbøl Plantage og Oksenvad Hede går turen forbi Jegerup Kirke www.jegerup.dk/kirken og Vojens Kirke www.vojenskirke.dk fra 1925, bygget som en genforeningskirke efter 56 år under preussisk herredømme (1864-1920). Ved Tørning Mølle kan man besøge industrimuseet samt en imponerende park med eksotiske træer. Oppe ad vejen ligger Tørninggård, der er indrettet som Hærvejsherberg og tillige huser et landbrugsmuseum. Senere kommer man til Vedsted Kirke www.vedstedkirke.dk og nogle 5.500 år gamle langdysser fra bronzestenalderen. Immervad Bro har altid været et vigtigt vadested (immer: altid, vad: vadested), og her er den gamle kros hestestald indrettet til Hærvejsherberg. I Sønderjylland fortsætter vejen forbi Hærulfstenen, en runesten fra omkring år 900 - til Øster Løgum Kirke fra 1100-tallet www.oester-loegum.dk/kirken til Rødekro med Rise Kirke www.risekirke.dk Urnehoved var gennem hele middelalderen et vigtigt tingsted for sønderjyderne, og Kliplev Kirke blev med Sct. Hjælper krucifikset (som ikke findes mere) et selvstændigt valfartsmål i middelalderen for talrige fattige og syge www.kliplevkirke.dk Videre går turen over marker, over Gejlå Bro, gennem Bommerlund Plantage forbi Bov Kirke www.bovsogn.dk til Padborg og den tyske grænse.

Nutidig anvendelse/comeback

I dag begynder mennesker at vandre igen. Motionister, vandringsfolk og turister – men også pilgrimme. Mennesker der i deres søgen efter livets dybde og længslen efter indre opbrud, begiver sig ud på veje og stier i vort danske landskab. *Den indre vandring i den ydre vandrings form.* Pilgrimstanken er blevet genfødt i det moderne rastløse menneskes behov for natur, langsommelighed, frihed, enkelhed, stilhed og spiritualitet.

Pilgrimmen følger vejen og lader sig opholde af de indtryk og hændelser der sker undervejs. Pilgrimmen søger stilhed og enkel levevis i sin søgen efter Gud. Men pilgrimmen søger også fællesskab og samvær med andre vandrere, såvel troende som søgende pilgrimme. Og ikke mindst sætter pilgrimmen pris på gæstfrihed fra de lokale beboere undervejs. Pilgrimmen planlægger ikke sin færd på forhånd med hotelreservationer og rejseplaner.

Der er etableret initiativgrupper, der arbejder med udvikling af pilgrimsruter i Danmark, herunder ruten fra Viborg ad Hærvejen, 'den danske camino' ('camino' er det spanske ord for 'vej') med forbindelse til de sydeuropæiske pilgrimsruter til bl.a. Santiago de Compostela – og nordpå gennem Nordjylland og videre i Norge ad 'Olafsvejen' til Nidaros Domkirke, Trondheim samt over Sverige til Vadstena Klosterkirke.

Overnatning langs Hærvejen

Hærvejen er i dag markeret dels som cykelrute – dels som vandrerute. På visse strækninger er de to ruter sammenfaldende. Markeringerne blev gennemført omkring 1990 som led i Amternes

gennemførelse af et landsdækkende cykel- og vandrestinet. Vandreruten er så vidt muligt markeret på mindre veje og grusveje. Ruten har derfor et slynget forløb på 250 km. fra Viborg til grænsen, der er noget længere end det oprindelige Hærvejsforløb.

Herberger for vandrere kan også benyttes af cykelturister. Mange cykelturister medbringer dog selv telte og kan med fordel anvende de mange primitive teltpladser, der er etableret både langs Hærvejen og rundt i landet i øvrigt. Shelters - små overdækkede læskure med trægulve – som man kender dem fra Sverige og Norge indgår også som overnatningssteder på ruten. Statsskovvæsenet opretter i disse år shelters i offentlige skove samt i tilknytning til naturcentre, se evt.

www.teltpladser.dk

Projektet Herberger langs Hærvejen

På den 290 km. lange rute er bevaringsværdige gårde og bygninger indrettet til herberger. Bygningerne er beliggende i nærheden af kirker og historiske lokaliteter – eller ved de gamle vadesteder og broer over vandløb, hvor der tidligere lå landevejskroer. Bevaringsværdige gårde udgør et bredt spekter af kulturhistorisk interessante bygninger, tidstypiske bygninger, hvortil der knytter sig en speciel historie eller blot harmoniske og smukke bygninger, der klæder landskabet.

Herbergerne er indrettet i private ejendomme samt offentligt ejede bygninger. Arkitekt Andreas Blinkenberg har skaffet 12 mill. kr. til ombygningerne, hvilket svarer til ca. 1 mill. kr pr. herberg. Driften af herberger udføres af ejendommens ejere eller lokale foreninger og er selvfinansierende, således at indtægter fra overnatning anvendes til opsyn, rengøring m.m..

Projektet med etablering af herberger langs Hærvejen begyndte som et konkurrenceforslag, Andreas Blinkenberg indsendte; udskrevet af Fonden Realdania om udnyttelse af bevaringsværdige bondegårde. Forslaget blev præmieret i oktober 2004. Projektet er støttet af Fonden, der har medfinansieret mindst 50% af udgifterne til indretning af 11 herberger langs Hærvejen i Jylland. Projektet er desuden støttet af Friluftsrådet, amter og kommuner langs Hærvejen og gennem EU-artikel 33 tilskud.

Et herberg består af et eller flere primitive soverum med køjesenge, et fælles toilet/baderum samt køkken med spiseplads, der er etableret i tidligere staldbygninger. Det er et lavpriskoncept, der betyder, at en overnatning koster 80 kr. Etableringen af de 11 indendørs overnatningssteder langs Hærvejsruten er således et væsentlig led i udviklingen af Hærvejen som vandre- og pilgrimsrute.

Projektet tager udgangspunkt i en anvendelsesform, der betyder, at de bevaringsværdige bygninger *ikke* er blevet moderniseres med nye isolerede indervægge, gulve, lofter, termovinduer og installationer, der kræves i tidssvarende ferieboliger. Bygningerne anvendes kun i sommerperioden: juni, juli og august.

Foreningen Herberger langs Hærvejen er startet i januar 2005 med det formål at administrere etablering og drift af herbergerne langs Hærvejen. Foreningens bestyrelse er sammensat af repræsentanter for de fremtidige brugere af herberger, herunder DVL, Cyklistforbundet, et rideforbund og flere pilgrimsforeninger.

Se mere på www.haervejsherberger.dk

Bøger, hjemmesider

I 2010 udkom bogen 'Hærvejen – guide til vandrede og cyklister' (udarbejdet af Syddansk Turisme, Viborg Turistbureau i projekt 'Hærvejen – et moderne oplevelsesrum med historiske rammer'. Til bogen hører et rutekort. www.haervej.dk har ligeledes mange nyttige oplysninger om ruten, ligesom www.pilgrimsvandring.dk giver inspiration til den indre rejse. Ønsker man at fordybe sig historisk i Hærvejen, kan jeg anbefale nogle gamle bøger: kulturhistorikeren Hugo Matthiessens bog 'Hærvejen' (1930) samt Mads Lidegaards små, fine bøger om de enkelte strækninger. Også Børge Mosumgaard: 'Ferie langs Hærvejen' er hyggelig gammeldags.